

σμα, το οποίο θεωρώ ότι αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προσφορές όχι μόνο στις χωρικές αλλά και άλλες επιστήμες.

Νομίζω ότι τα ζητήματα που θέτει δεν είναι χαρτογραφικά με τη στενή έννοια του όρου, αλλά ζητήματα πολιτισμού με την ευρεία έννοια που μπορούμε να δώσουμε στον όρο αυτόν. Θεωρώ ότι ο μίτος που μας οδηγεί σε όλη την ανάγνωση αυτού του βιβλίου είναι η ευρεία ουμανιστική παιδεία του συγγραφέα του και οι μεγάλες δυνατότητες που διαθέτει στη διαχείριση τέτοιου όγκου πληροφοριών.

Κλείνοντας, είμαι σίγουρος ότι θα συμφωνήσετε μαζί μου όταν, αφήνοντας τη φθορά της καθημερινότητας και τις κονσερβοποιημένες και «εύκολες» προσεγγίσεις των ερωτημάτων του πολιτισμού μας και αφεθείτε στη γοητεία που δημιουργεί η τόλμη και το εύρος της συσσωρευμένης γνώσης αυτού του «βιβλίου τσέπης», θα αισθανθείτε πλούσιοι και ευτυχείς από την ανάγνωσή του. Όπως λέει και ο Jack Kerouak, θα περιμένουμε με ενδιαφέρον «το γυρισμό του ταξιδευτή», αφού το βιβλίο αυτό είναι το πρώτο μιας σειράς με τίτλο «Ταξίδια με χάρτες σε τόπους και ουτοπίες».

ΜΥΡΩΝ ΜΥΡΙΑΔΗΣ

Καθηγητής,

Τμήμα Τοπογράφων Μηχανικών,

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο

Θεσσαλονίκης

Κική Καυκούλα

Η περιπέτεια

των κηπουπόλεων.

Κοινωνική και περιβαλλοντική

μεταρρύθμιση

στην Ευρώπη και την Ελλάδα του

20ού αιώνα

University Studio Press,
Θεσσαλονίκη, 2007

Στην ιστορία της πόλης του 20ού αιώνα ο όρος προάστιο, και ενίοτε αυτός της κηπούπολης, περιβάλλεται από απαξία και ταυτίζεται στον κοινό νου με τις μεγάλες μεταπολεμικές επεκτάσεις των πόλεων που αποτέλεσαν αντικείμενο σκληρής κριτικής μετά τη δεκαετία του 1960. Και όμως, τα «προάστια» και οι κηπουπόλεις αποτέλεσαν τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα μια προσπάθεια υλοποίησης ενός οράματος για συλλογική αστική κατοίκηση με αξιοπρέπεια και αλληλεγγύη. Μια προσπάθεια διεκδίκησης ποιότητας ζωής για τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα μέσα από την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Αυτή την προσπάθεια, τις ιδέες, τις προσδοκίες, τις συνθήκες, τους οικισμούς που κατασκευάστηκαν και τους τρόπους που επηρέασαν την εξέλιξη της ευρωπαϊκής αλλά και της ελληνικής πόλης την περίοδο της άνθησης του φαινομένου, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930, καταθέτει στην έκδοση αυτή η Κική Καυκούλα.

Το βιβλίο αρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζεται σε πέντε κεφάλαια η ευρωπαϊκή εμπειρία, οι συνθήκες που γέννησαν και γαλούχησαν τις κηπουπόλεις και οι εκφράσεις του μοντέλου στις κυριότερες ευρωπαϊκές χώρες. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από επτά κεφάλαια και παρουσιάζει τις εκφράσεις και τις διαφοροποιήσεις του μοντέλου των κηπουπόλεων στην ελληνική πραγματικότητα.

Οι ρίζες της μεταρρυθμιστικής σκέψης στην πολεοδομία, ιδιαίτερα στη Βρετανία τον 19ο αιώνα, αποτελούν το αντικείμενο του πρώτου κεφαλαίου. Παρουσιάζονται συστηματικά οι κινήσεις για την παροχή ικανοποιητικής στέγης στα εργατικά κυρίως στρώματα, κινήσεις που επιχειρήσαν να απαντήσουν στις πιέσεις που δημιούργησε η αύξηση του αστικού πληθυσμού στις ευρωπαϊκές πόλεις εξαιτίας της βιομηχανικής επανάστασης. Από τις κοινότητες του ουτοπικού ή του αγροτικού σοσιαλισμού μέχρι τους πρώτους πρότυπους βιομηχανικούς οικισμούς, και από τα πρώτα προάστια για τα μέλη της μεγαλοαστικής βικτωριανής τάξης μέχρι τις μη κερδοσκοπικές εταιρείες για την κατασκευή φθηνών συνεταιριστικών κατοικιών στα τέλη του 19ου αιώνα, δημιουργείται το υπόβαθρο για τη γέννηση της ιδέας της Κηπούπολης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσονται οι ιδέες του Ebenezer Howard, το κοινωνικό όραμά του, οι αρχές σχεδιασμού και το οικονομικό πλαίσιο με το οποίο επιχείρησε να μετατρέψει ένα ουτοπικό όραμα σε πραγματικότητα. Από τις πρώτες κηπουπόλεις της Letchworth (1905) και της Welwyn (1919) μέχρι τις ύστερες περιπτώσεις του Becontree (1939) υπάρχει μια συστηματική παρουσίαση των διαδικασιών υλοποίησης, της κατασκευής και της διαχείρισης των οικισμών, των θεσμικών πλαισίων αλλά και της πολεοδομικής οργάνωσης. Η συγγραφέας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο κοινωνικό υπόβαθρο της κηπούπολης, στην κοινοτική δομή, την οργάνωση των κοινόχρηστων χώρων και δραστηριοτήτων, στη συνιδιοκτησία της γης, ενώ ταυτόχρονα αναλύει συστηματικά τις αρχιτεκτονικές ποιότητες, την εξέλιξη των μορφών και των τυπολογιών της κατοικίας και των δημόσιων χώρων.

Η εξέλιξη της κηπούπολης στον ευρωπαϊκό χώρο, στη Γαλλία, τη Γερμανία και το Βέλγιο, κατά το μεσοπόλεμο είναι το θέμα του τρίτου κεφαλαίου. Παρουσιάζονται αντι-

στοιχα οι μεταρρυθμιστικές κινήσεις για κοινωνική κατοικία του 19ου αιώνα καθώς και η εξέλιξη των κηπουπόλεων από τις πρώτες προσπάθειες με την κατασκευή του Paris-Jardin (1909) μέχρι τα παραδείγματα του τέλους του μεσοπολέμου, όπως αυτά του Chatenay-Malabry (1931-1940) στο Παρίσι και του Britz (1931) στο Βερολίνο.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η ανάπτυξη του πολιτικού και κοινωνικού πλαισίου μέσα στα οποία πραγματοποιούνται αυτές οι αστικές αναπτύξεις, όπως επίσης και η συστηματική περιγραφή των μορφολογικών διαφοροποιήσεων σε επίπεδο κτηρίων και γενικής διάταξης με το πέρασμα από την αρχιτεκτονική παράδοση της Κεντρικής Ευρώπης στο Bauhaus και το μοντερνισμό όσο και των νεωτερικών χειρισμών σε επίπεδο συγκρότησης κοινοτικής δομής.

Το τέταρτο κεφάλαιο θέτει μια σειρά ερωτήματα που αφορούν στη σημερινή κατάσταση των κηπουπόλεων, τόσο ως προς το υλικό επίπεδο όσο και ως προς τις υπάρχουσες κοινοτικές δομές. Εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους συνέβαλαν στην εξέλιξη της σύγχρονης ευρωπαϊκής πόλης, αλλά και τρέχοντα ζητήματα προστασίας αυτής της πολύπλευρης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το πέμπτο κεφάλαιο εισάγει στην ελληνική περίπτωση και στις ιδιαιτερότητές της. Αφετηρία και εδώ είναι οι λίγες περιπτώσεις βιομηχανικών οικισμών στον ελληνικό χώρο (Λαύριο, Δραπετσώνα, Καβάλα) που σηματοδότησαν την πρώτη οργανωμένη στέγαση της εργατικής τάξης στη χώρα. Οι ιδέες της κηπούπολης προωθούνται στην Ελλάδα από τον σοσιαλιστή Πλάτωνα Δρακούλη και την Ελληνική Εταιρεία Αγροπόλεων, που ιδρύθηκε το 1924, και μετέχουν στη συζήτηση για το πρόβλημα της στέγης όπως αυτό διαμορφώνεται στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού του κράτους που επιχειρείται τις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα η αύξηση του αστι-

κού πληθυσμού (και επομένως η πίεση για στέγη) δεν υπήρξε αποτέλεσμα βιομηχανικής ανάπτυξης, όπως στα ευρωπαϊκά παραδείγματα, αλλά ήταν απότοκος πολεμικών επιχειρήσεων, ιδιαίτερα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και την Μικρασιατική καταστροφή. Οι πολεμικές καταστροφές προσφέρουν την πρώτη μεγάλη ευκαιρία εφαρμογής του μοντέλου της κηπούπολης την περίοδο 1919-1921 από την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων. Το έργο κεφάλαιο ασχολείται διεξοδικά με το Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης της Ανατολικής Μακεδονίας, που περιλαμβάνει το σχεδιασμό μεγάλου αριθμού χωριών, από τη χωροθέτηση μέχρι την κατασκευή υποδομών και κατοικιών, για τη στέγαση πολεμοπαθών. Η ιδιαίτερη σχέση του Α. Παπαναστασίου, αρμόδιου υπουργού, με τα κοινωνικά κινήματα των αρχών του αιώνα, της Γερμανίας και της Μεγάλης Βρετανίας, και η συμμετοχή στις ομάδες μελέτης μεγάλου αριθμού Άγγλων μηχανικών είχαν ως αποτέλεσμα μια ισχυρή δομική αλλά και μορφολογική συγγένεια με τις επικρατούσες αγγλικές τάσεις για τις κηπουπόλεις. Τόσο οι οικισμοί που σχεδιάστηκαν (έχουν βρεθεί στοιχεία για 34 χωριά και κωμοπόλεις) όσο και το παράδειγμα της Τζουμαγιάς-Ηράκλειας Σερρών, που είναι το μόνο που πραγματοποιήθηκε, παρουσιάζονται αναλυτικά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιστορία της οικοδόμησης της Τζουμαγιάς, τόσο με την αναφορά στα αλληλέπληλα νομοθετήματα που ακροβατούσαν ανάμεσα στο στόχο της συλλογικής διαχείρισης και στα ιδιωτικά συμφέροντα, όσο και με την πλήρη περιγραφή της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής κατασκευής του οικισμού.

Το έβδομο κεφάλαιο αναφέρεται στα προάστια της ελληνικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας και αφορά στη δημιουργία οργανωμένων περιοχών κατοικίας με πρότυπο την κηπούπολη, στην Αθήνα, την περίοδο 1923-1938. Από τις πρώιμες περιπτώ-

σεις, όπως η δράση της Ανώνυμης Οικοδομικής Εταιρείας, που κατασκευάζει οικισμό στην Καλλιθέα το 1884, μέχρι τη δημιουργία του Ψυχικού το 1923 και της Εκάλης το 1924, η συγγραφέας σαρώνει τις αθηναϊκές πρωτοβουλίες, επισημαίνοντας τα κοινά στοιχεία αλλά και τις ουσιαστικές διαφορές από τα μοντέλα που αναπτύχθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο. Η σάρωση αυτή συνδυάζει ένα μεγάλο εύρος πληροφοριών, από τις αλλαγές του θεσμικού πλαισίου, το είδος της διαφήμισης με το οποίο αυτά τα προάστια προωθούνταν στο εμπορικό κοινό, τους αρχικούς στόχους για κατασκευή κατοικιών και δημόσιων χώρων με ποιότητα και το συχνά αναντίστοιχο τελικό αποτέλεσμα, αλλά και τις αρχιτεκτονικές ποιότητες που μέχρι σήμερα εντοπίζονται στις περιοχές αυτές.

Οι οικονομικές κατοικίες στο χώρο της Αθήνας αποτελούν το αντικείμενο του όγδοου κεφαλαίου. Πρόκειται για ένα εγχείρημα που δεν είναι ευρέως γνωστό, αλλά που επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη της πόλης. Στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού της χώρας συστήθηκαν μηχανισμοί παραγωγής οικονομικών κατοικιών κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, όπου το κράτος δάνειζε κεφάλαια και έλεγχε τις τιμές πώλησης κατοικιών που κατασκεύαζαν επιχειρήσεις περιορισμένου κέρδους. Με τον τρόπο αυτόν κατασκευάστηκε η περιοχή Κυπριάδου αλλά και πλήθος άλλες κηπουπόλεις από διάφορους συνεταιρισμούς (Νέο Ψυχικό, Βούλα, Φιλοθέη κ.ά.).

Το ένατο κεφάλαιο ασχολείται με δύο ιδιαίτερες περιπτώσεις προσφυγικών οικισμών, που είναι οι μόνοι που είναι καταγεγραμμένοι ως κηπουπόλεις. Πρόκειται για τη Νέα Φιλαδέλφεια και τη Νέα Σμύρνη. Η συγγραφέας περιγράφει τα ιστορικά της ίδρυσής τους, τους στόχους των σχεδιασμών και, ιδιαίτερα στη περίπτωση της Νέας Σμύρνης, την προσπάθεια να υιοθετηθεί ένα άλλο μοντέλο πραγματοποίησης, οικονομικά και τεχνικά νεωτερικό.

Οι προσπάθειες για την οικοδό-

μηση κηπουπόλεων γύρω από τη Θεσσαλονίκη είναι το θέμα του δέκατου κεφαλαίου. Παρότι το φαινόμενο δεν παρουσιάζει την έκταση που εμφανίζει στην Αθήνα, άφησε τα ίχνη του με χαρακτηριστικές περιπτώσεις, όπου συνειδητά επιδιώχθηκαν οι στόχοι των κηπουπόλεων. Τρεις από αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά: ο οικισμός Βαρδάρ, η συνοικία του Μεβλεχανέ και η κηπούπολη Χορτιάτη.

Το τελευταίο κεφάλαιο επιχειρεί να αξιολογήσει με τι τρόπο και σε τι βαθμό συνεισέφεραν οι κηπουπόλεις στην ανάπτυξη της ελληνικής πόλης, ιδιαίτερα μέσα στο πλαίσιο του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης της, που βασίστηκε στην πολιτική της μέγιστης δόμησης. Επιχειρεί επίσης να ελέγξει την πιθανή χρησιμότητα της ιστορίας τους στη μελέτη των σύγχρονων αστικών προβλημάτων.

Το κείμενο διαμορφώνει ένα συνολικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η δημιουργία και η εξέλιξη των κηπουπόλεων. Συστηματικά παρουσιάζει το πολιτικό και κοινωνικό γίνεσθαι του 20ού αιώνα μέσα στο οποίο γεννήθηκαν, αναπτύχθηκαν και μεταμορφώθηκαν οι πολεοδομικές ιδέες για τις κηπουπόλεις. Αυτό μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τους λόγους των μεταμορφώσεων, των επιτυχιών και αποτυχιών, ή και το διαφορετικό είδος της αστικής ζωής που εντέλει επιτελείται ακόμα και σήμερα σε αυτούς τους οικισμούς. Ταυτόχρονα, η συγγραφέας διερευνά ενδελεχώς τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, τις αρχιτεκτονικές τάσεις κάθε εποχής, την εξέλιξη των μορφών τόσο στο επίπεδο του αστικού χώρου όσο και στο επίπεδο των κτισμάτων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο βρίσκουν τη θέση τους κρίσιμες παρουσίες αρχιτεκτόνων, διανοητών και πολιτικών που συνέβαλαν στη διαμόρφωση και την υλοποίηση των ιδεών της κηπούπολης. Έτσι, καταφέρει να συνδέσει θεματολογίες που συνήθως αντιμετωπίζονται αποσπασματικά και να αποκαταστήσει μια ενότητα σκέψης για το φαινόμε-

νο των κηπουπόλεων που ξεκινά από την ιστορία των ιδεών για να καταλήξει στο υλικό αποτέλεσμα. Μέσα από ένα τέτοιο σύνθετο πλαίσιο έρευνας το βιβλίο επιχειρεί να αποκαλύψει τους πολύπλοκους τρόπους με τους οποίους το αρχιτεκτονικό έργο διαμεσολαβεί στην υλοποίηση των κοινωνικών διεκδικήσεων για ποιότητα αστικής ζωής.

Ο πλούτος των πηγών από τις οποίες έχει αντλήσει υλικό η συγγραφέας είναι εντυπωσιακός και περιλαμβάνει τόσο μια εκτενή ελληνική, αγγλική, γαλλική και γερμανική βιβλιογραφία όσο και ένα μεγάλο αριθμό αρχειακών πηγών και χαρτογραφικού υλικού από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το φωτογραφικό υλικό της σημερινής κατάστασης, αλλά και οι συζητήσεις με ενεργά μέλη των κοινοτήτων, όπως π.χ. αυτή με την I. Lesteveren, πρόεδρο της Ανώνυμης Συνεταιριστικής Εταιρείας Paris-Jardin, που θέτουν ζητήματα πολιτικής διατήρησης και προστασίας των ευρωπαϊκών κηπουπόλεων στις σημερινές συνθήκες ανάπτυξης των πόλεων.

Τέλος η εξαιρετική γραφή του κειμένου και η πλούσια εικονογράφηση αποδεικνύουν ότι ένα υψηλής ακαδημαϊκής ποιότητας έργο μπορεί να λειτουργήσει ταυτόχρονα και ως βιβλίο ευρείας ανάγνωσης για όσους και όσες ενδιαφέρονται, όχι μόνο για την ιστορία της σύγχρονης πόλης, αλλά και για μια πολεοδομία που μπορεί ακόμα να διεκδικεί ποιότητα ζωής για τα λιγότερο ευνοημένα στρώματα.

ΒΑΣΩ ΤΡΟΒΑ

Επ.κ. καθηγήτρια,

Τμήμα Αρχιτεκτόνων,

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Neil Brenner

*New State Spaces.
Urban Governance and
the Rescaling of Statehood*

Oxford University Press,
New York, 2004, σ. 351

Ο συγγραφέας του βιβλίου Neil Brenner είναι επίκουρος καθηγητής (assistant professor) στο Τμήμα Κοινωνιολογίας και Μητροπολιτικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. Στα κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα του συγγραφέα συγκαταλέγονται η συγκριτική ιστορική και οικονομική ανάλυση των πόλεων και μητροπολιτικών περιοχών, καθώς και η εξέλιξη της έννοιας του κράτους υπό τις δυνάμεις του νεοφιλελευθερισμού και της παγκοσμιοποίησης. Στο βιβλίο αυτό ο συγγραφέας επιχειρεί να αναπτύξει μια ολοκληρωμένη εξήγηση για τη μετάλλαξη της μορφής και των ορίων της δράσης του κράτους και της κρατικής υπόστασης, μεταπολεμικά έως τις μέρες μας, υπό την επίδραση των δυνάμεων του καπιταλισμού και της παγκοσμιοποίησης. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τη δράση και τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται πλέον σε χωρικό επίπεδο, όπως είναι αυτό των πόλεων και περιφερειών, με αποτέλεσμα να παρακάμπτονται ολόένα και συχνότερα τα κράτη ως οντότητες λήψης χωρικών αποφάσεων.

Στις 300 σελίδες του βιβλίου του ο συγγραφέας επιχειρεί να καταγράψει την αναδιατύπωση των πολιτικών και των αποφάσεων της κρατικής υπόστασης στα κράτη της Δ. Ευρώπης από τη δεκαετία του 1960 έως σήμερα. Ο συγγραφέας επικεντρώνεται σε δύο θεματικές περιοχές προκειμένου να επιτύχει το στόχο αυτόν. Πρώτον, εισάγει και παρουσιάζει ένα πολύ αναλυτικό θεωρητικό πλαίσιο για την πορεία που ακολούθησαν τα κράτη της Δ. Ευρώπης στην εκ νέου διαμόρφωση των πολι-